

Naposljetku, knjizi su priložena dva dodatka. Prvi dodatak *Sveci i blaženici cijele franjevačke obitelji* (521-535) donosi detaljan popis svih svetaca i blaženika koji su podijeljeni s obzirom na pojedini ogranak franjevačkog reda. Drugi dodatak *Supsidiji za povijest franjevaštva* (537-547) navodi popis izvora, historiografskih, biografskih i hagiografskih djela te djela koja su podijeljena po različitim tematikama: zakonodavstvo, unutarnji ustroj, franjevačka duhovnost, utjecaj na liturgiju i pobožnost, povijest propovjedništva i misija, studiji i znanost, utjecaj na književnost i umjetnost te periodika povijesnog i općeznanstvenog karaktera. Na kraju dodatka nalazi se popis franjevačkih istraživačkih instituta diljem svijeta. Knjiga završava s kazalom imena, gradova i glavnih papinskih dokumenata (549-579).

Knjiga Lázara Iriarte hvalevrijedan je doprinos povijesti franjevaštva, koji prikazuje ne samo povijesni pregled povijesti svih redova franjevaca, nego i stavlja njihovo djelovanje i duhovnost u širi kontekst, kako bi se jasnije vidjela njihova uloga ne samo u crkvenoj sferi, nego i u samom društvu.

Sanja Miljan

Dániel Bagi, *Az Anjouk Krakkóban. Nagy Lajos lengyelországi uralmának belpolitikai kérdései* [Anžuvinci u Krakovu. Pitanja unutrašnje politike vladavine Ludovika I. Velikog u Poljskoj], Kronosz Kiadó, Pécs 2014, 148 str. + 1 karta

Dániel Bagi sa Sveučilišta u Pečuhu bavi se u ovoj knjizi vladavinom ugarsko-hrvatskog kralja Ludovika I. u Poljskoj, čiji je kralj bio u kratkom razdoblju od 1370. do 1382. godine. Kako je rečeno u Predgovoru, autor je ovu temu, koja obično ostaje izvan interesa mađarske (a i hrvatske historiografije), izabrao za svoju doktorsku disertaciju. Dok je događajnica tog razdoblja dobro poznata, o samom načinu Ludovikove vladavine u Poljskoj jedva da je napisano više od nekog klišea, koje autor jednog po jednog propituje, te većinu od njih odbacuje. Knjiga je podijeljena u pet poglavlja: Vladavina Ludovika "Velikog" u Poljskoj u historiografiji (9-16), Izvori za povijest razdoblja (17-50), Nasljeđivanje prijestolja (51-63), Porezna pitanja (64-83), Društvena politika, politika darovanja posjeda i politika izbora dostojanstvenika (84-117) te Sažetak na njemačkom jeziku (118-122). Na kraju sveska nalazi se i kazalo imena.

U prvom poglavlju, Vladavina Ludovika "Velikog" u Poljskoj u historiografiji (9-16), autor donosi pregled mađarske i poljske historiografije o razdoblju između 1370. i 1382. godine. To kratko razdoblje nije popularno u historiografiji, za razliku od prethodnog, posljednjih godina vladavine dinastije Piastovića, i kasnijeg, prvih godina vladavine Jagelovića, koja su oba bolje istražena.

Među povjesničarima postoje dva glavna pravca interpretacije vladavine Ludovika I. u Poljskoj: 1) kralj nije stvarno vladao i 2) kralj je vladao i pokušavao modernizirati kraljevstvo. Ipak, oba pravca slažu se u jednom: Ludovik I. dao je Poljskom kraljevstvu "ustav". Slika o "kralju, koji nije vladao" pojavila se vrlo rano u poljskoj historiografiji, na prijelomu iz 16. u 17. stoljeće. U vrijeme Plemićke demokracije kralj, koji je bio izvor prava plemstva, bio je vrlo popularan, iako Ludovik I. nije za njih bio "idealni" kralj, koji posreduje između višeg i nižeg plemstva u Poljskoj. U 18. st. kada je Poljska bila podijeljena, Ludovik I. smatran je početkom opadanja kraljevstva, jer je plemstvu podijelio prava. Negativna ocjena razdoblja između 1370. i 1382. je općenita, ima samo nekoliko povjesničara koji su mislili drugačije. Mađarski povjesničar Antal Pór (1834.-1911.) bio je jedan od njih, koji je smatrao da je glavni razlog Ludovikove neuspješne vladavine u Poljskoj bilo njezino unutrašnje stanje. Kralj nije mogao vladati svojim novim kraljevstvom kao što je to činio u Ugarskoj, ali je dao ustav poljskom plemstvu. Njegovo mišljenje najsnažnije je utjecalo na poljskog povjesničara Jana Dąbrowskog (1890.-1965.), koji je pokušao promijeniti negativni sud o anžuvinskom razdo-

blju u dvije monografije. Prema njemu, Ludovik I. reorganizirao je kraljevstvo i reformirao način vladavine koristeći metode koje je njegova obitelj ranije uvela u Ugarskoj, ali se uglavnom koncentrirao na pitanje nasljedstva. Vladao je zemljom uz pomoć svoje stranke, plemstva Male Poljske (*Małopolska*). Dąbrowski je koristio frazu "vladavina novog mišljenja" i nije promijenio svoj stav o tome. Izvor povlastica plemstva bio je ugarski zakon iz 1351. i Ludovik je želio osigurati nasljedstvo svoje kćeri dajući privilegije plemstvu. Adorján Divéky (1880.-1965.) bavio se komparativnom pravnom poviješću Poljske i Ugarske. Njegov rad stvorio je u mađarskoj historiografiji sljedeće tradicionalno mišljenje: glavna važnost poljske vladavine Ludovika I. očituje se u recepciji zakona od 1351. i Zlatne bule (1222.), tako da kasnosrednjovjekovno poljsko zakonodavstvo ima svoj korijen u ugarskom.

Sljedeće poglavlje o izvorima za povijest razdoblja (17-50) daje pregled izvora za vladavinu Ludovika I. te utvrđuje da postoje dva osnovna izvora: jedna kronika i jedna povelja, o kojima potom raspravlja u nezavisnim odjeljcima.

Autor spomenute kronike bio je Ivan iz Czarnkowa (*Johannes de Czarnkow*), koji se u izvorima pojavljuje od 1365. kada je bio dekan Gniezna. Kasnije je postao kraljev vicecancelar, dakle obnašao je jednu od najvažnijih dvorskih dužnosti. Njegova karijera završila je ubrzo nakon 1370. kada je ukrao kraljevske insignije iz groba Kazimira III. ("Velikog") i bio zbog toga suđen. Nakon procesa nije više mogao zadržati svoj položaj. Njegovo djelo nije jedinstveno, sadrži više dijelova, koji se bave različitim nezavisnim temama i napisani su u različita vremena. Dijelovi koji su najvjerojatnije pisani između 1372. i 1373., bili su planski sastavljeni i prikazuju povijest Poljske do vladavine Ludovika I. Drugi dio, koji je napisan na Ivanovom osobnom posjedu u Velikoj Poljskoj, slabije je kvalitete. Glavni likovi tog dijela su kraljevi Kazimir III. i Ludovik I. i sam autor. Ivan je vrlo subjektivno sudio postupke kraljeva i u njegovom djelu kralj Kazimir je pozitivan, a kralj Ludovik negativan lik. Ipak, Ivan je bio očevicac nekih od događaja i osobno je poznao (barem djelomično) najvažnije isprave iz tog razdoblja. Znao je ranija povijesna djela, ali ih nije koristio. Vjerodostojnost njegovog djela je diskutabilna, a historiografija nije uspjela o njoj zauzeti jedinstveni stav. No, bez obzira na te kritike, kronika Ivana iz Czarnkowa je jedini narativni izvor iz razdoblja 1370.-1382. i daje vrlo točne podatke bez obzira na njihov vrlo subjektivni oblik. Stoljeće kasnije Jan Długosz koristio je rad Ivana iz Czarnkowa bez da ga izravno spominje, ali su na taj način njegovi negativni stavovi o kralju Ludoviku našli svoj put u kasniju historiografiju.

Glavna isprava ovog razdoblja je povelja kralja Ludovika I. izdana 17. rujna 1374., poznata pod nazivom "Privilegij iz Košica". Autor donosi novo izdanje privilegija prema izvorniku, jer je ranije izdanje objavljeno još u 19. stoljeću (29-32). Nakon samog teksta, autor prikazuje njegov sadržaj u detalje kroz više potpoglavlja. Prvo potpoglavlje tog dijela raspravlja o mogućim izvorima Privilegija iz Košica (34-44). U historiografiji o tome postoje dva osnovna pravca: jedni su smatrali da je taj privilegij rezultat poljskog razvoja i da svoje korijene ima u zakonima i povlasticama Kazimira III., a drugi su tražili njegove ugarske korijene, prirodno uglavnom u zakonu od 1351., Budimskom privilegiju (1355.) i Zlatnoj buli (1222.). Centralni problem u Privilegiju iz Košica je nasljedstvo. Autor uspoređo prikazuje dijelove Privilegija iz Košica (1374.) i Budimskog privilegija (1355.) te otkriva kako je jedini izvor Privilegija iz Košica Budimski privilegij. Razlog razlika među njima su izmjenjene političke okolnosti i različitost situacije.

U sljedećem potpoglavlju autor pokazuje kako ta isprava odražava političku volju kralja Ludovika i kako se zapravo ne radi o pravom ustavu.

Nakon izvora, Dániel Bagi sažima razlike između sačuvanih isprava i stava historiografije. Dok je ona davala vrlo negativnu sliku o vladavini Ludovika I., izvori zapravo pokazuju drugačiju sliku. U sljedećim poglavljima, autor analizira razdoblje njegove vlasti na temelju izvora, u prvom redu Privilegija iz Košica.

U poglavlju o nasljeđivanju prijestolja (51-63) autor prikazuje ženidbenu politiku kralja Kazimira III., budući da on nije imao zakonitog sina, koji bi mogao lako naslijediti prijestolje. Ranija historiografija smatrala je kako je on svjesno odlučio da ga trebaju naslijediti njegovi ugarski rođaci, obitelj njegove sestre Elizabete. Njegov otac, kralj Władysław obećao je nasljedstvo svom zetu, ugarskom kralju Karlu I. (Karlu Robertu) još u dvadesetim godinama 14. st., a 1335. kraljevi Karlo i Kazimir pregovarali su o tom pitanju u Visegrádu (Ugarska). Iako ne postoje podaci o "ugovoru" koji su sklopili u suvremenim ispravama, kroničari (ugarski Ivan Turóci i poljski Jan Długosz) to spominju kao utvrđenu činjenicu. Zanimljivo je da je češki kraljević Karlo (kasniji car Sv. Rimskog Carstva Karlo IV.) bio u Visegrádu tijekom tog kraljevskog susreta, ali ne spominje taj ugovor u svojoj autobiografiji. Kada su se u 1337. Kazimir III. i poslanici Teutonskog reda susreli i još jednom raspravljali o uvjetima mirovnog ugovora među njima, koji su sastavili u Visegrádu, sastavili su ispravu o tome, a kao aneks dodali su joj tri isprave, koje nisu datirane niti potvrđene pečatima. Jedna od njih sadrži ugovor između ugarskog kraljevskog para i Teutonskog reda i to je prva isprava koja spominje zahtjeve ugarskog kralja Karla I. na Poljski prijestol. Kralj i njegova supruga u tom su se dokumentu odrekli svojih prava na teritorije Teutonskog reda i obećali kako će, ukoliko ugarski kralj nakon Kazimirove smrti postane poljski kralj, protegnuti to obećanje i na svoju djecu. Te nedatirane i neovjerene dokumente sastavio je sam Teutonski red, budući da se želio osigurati u svim mogućim situacijama. U to doba Kasimir III. nije imao djece te je njegov jedini nasljednik mogla biti obitelj njegove sestre, ugarska kraljevska obitelj, pa je Teutonski red želio osigurati svoj položaj u odnosu na njih.

Kada se 1351., za vrijeme vojnih pohoda protiv Litvanaca, Kazimir III. ozbiljno razbolio, natjerao je plemstvo u svojoj pratnji da se zakune na vjernost ugarskom kralju Ludoviku I., koji je bio s njim tamo. Poljski povjesničar Dąbrowski smatra da je to bio trenutak od kada je Ludovik zaista postao njegov nasljednik. Ipak, Kasimir III. je krajem života napisao oporuku bez znanja svojih ugarskih rođaka i ostavio velika područja svom unuku Kazimiru Szczecinskom, sinu zapadnopomeranskog kneza Bogusława V. i Kazimirove kćeri Elizabete. Interpretacija te oporuke je problematična. Neki povjesničari misle da je on želio svoje prijestolje ostaviti svom unuku, a ne svom ugarskom nećaku. Drugi smatraju da je između Kazimira Szczecinskog i Ludovika I. trebala biti stvorena vazalska veza. O tome se kasnije raspravljalo i na kraljevskom savjetu u Krakovu te je Ludovik dao Kazimiru samo manje posjede, odnosno on je promijenio posljednju volju kralja Kazimira III. kad je postao poljski kralj. Ludovik 1370. nije imao nijednog živućeg sina ili brata te je želio osigurati nasljedstvo Poljske svojoj kćeri. U tome je bio uspješan, budući da se nasljedstvo dinastije Piastovića prenosilo kroz njega i njegovu kćer. Ugarsko nasljedstvo također nije bilo sigurno u tom trenutku, unatoč stvarnim ili zamišljenim ugovorima prve polovice 14. st., zakletvi iz 1351. i Budimskom privilegiju (1355.).

Dijelove Privilegija iz Košica, koji se odnose na pitanja poreza, autor analizira u sljedećem, istoimenom poglavlju (Porezna pitanja, 64-83). Prevladavajuća ideja u historiografiji je da je Ludovik poljskom plemstvu dao 1374. potpuno izuzeće od plaćanja poreza i da je to korijen plemićke slobode i prvi korak prema opadanju Kraljevstva. Ima vrlo malo podataka o porezima koji su se plaćali prije 1370., moguće da ih zapravo nije ni bilo puno, koji su plaćali kraljevskoj riznici u razdoblju dinastije Piastovića. Moguće je da je *poradlne* (mađ. *ekeadó*, njem. *Hackensteuer*) plaćan kraljevskoj riznici i njegova vrijednost bila je 12 groša, što je Ludovik onda smanjio na dva groša 1374. godine. Prema ispravama je jasno da je Ludovik 1355. obećao da neće skupljati redovne i uobičajene poreze, ukoliko postane poljski kralj. Kraljevi Władysław i Kazimir više su skupljali izvanredne poreze. No, nakon 1370., kralj Ludovik je shvatio da zapravo nema poreza koji se plaćaju kraljevskoj riznici u Poljskoj, ali da postoje različiti drugi načini financiranja. Želio je modernizirati porezni sustav i uveo je taj novi porez od dva groša

(u slučaju crkvene imovine on je nakon 1381. iznosio četiri groša) i ukinuo ranija podavanja. Taj novi porez plaćao se prvo u istočnim dijelovima zemlje. Modernizacija poreznog sustava ipak nije bila uspješna, jer je razdoblje anžuvinske vlasti trajalo previše kratko.

Sljedeće poglavlje o društvenoj politici, politici darovanja posjeda i politici izbora dostojanstvenika (84-117), bavi se odnosima između kralja i njegovih poljskih podanika. Nepoznato je jesu li Anžuvinci imali pristaša u Poljskoj i tko su oni bili te koji je bio njihov razvoj da podržavaju ugarskog kralja i njegovu obitelj. Ipak, u Krakovu je 1370. bilo više različitih frakcija među plemićima. Plemići Velike Poljske željeli su krunjenje Ludovika I. u Gnieznu. Jedna skupina išla je pred Ludovika i pozdravila ga u mjestu Stary Sącz, dok je jedna druga skupina plemića u isto vrijeme organizirala Kazimirov sprovod u Krakovu. Jedan dio plemstva podržavao je Kazimira Szczecinskog. Glavne pristaše Ludovika I. bile su plemići Male Poljske, isti koji su ranije podupirali njegovog djeda, kralja Władysława, i ujaka, kralja Kazimira III.

Kazimir III. uspio je preuzeti neke posjede od plemstva, ali razlozi za to nisu jasni. Moguće je kako je želio povući ranije donacije čeških kraljeva, a moguće je da je želio stvoriti sistem podijele posjeda koji bi bili vezani uz određene državne dužnosti, poput ugarskih *honores*. Historiografija smatra da je Ludovik I. u velikoj mjeri vratio plemićima posjede, koje im je Kazimir III. ranije oduzeo, jer mu je trebala podrška plemstva kako bi osigurao nasljedstvo svoje kćeri. Postoji samo malo isprava koje se odnose na posjede, detalji nisu poznati, ali se ne čini da je postojala neka smišljena šira akcija.

U nastavku tog poglavlja autor pokazuje povijest najvažnijih poljskih obitelji i karijere njihovih članova, koji su igrali političke uloge tijekom 14. stoljeća. Analizira slučajeve obitelji Bogoria, Tarnowski, Plicai, Goraj, Kurozwęcki, Szafreniecek i Kmita. Kralj Ludovik I. darivao je zemlju vrlo rijetko, obitelji su svoje posjede mogle nabavljati prvenstveno na druge načine (primjerice kupnjom), nije "kupovao" lojalnost plemstva i donacije posjeda sigurno nisu bile metoda za osiguravanje nasljedstva svoje kćeri.

Kralj Ludovik I. nije izmijenio metodu biranja dostojanstvenika. Nije bilo prave promjene među nosiocima glavnih državnih dužnosti, poznata su jedino tri slučaja. Razulog za smjenjivanje Ivana iz Czarnkowa bila je krađa; Jarosław Bogoria, nadbiskup Gniezna je oslijepio i povukao se svojevoljno; Przeclaw Gułtówi, starosta Velike Poljske nije dobro radio, nastalo je nezadovoljstvo na njegovom teritoriju te je smjenjivanje bilo logičan potez. Opcenito, za vladavine Ludovika I. položaje na dvoru držalo je plemstvo Male Poljske, kao i u prethodnom razdoblju. Jedini izvor za promjene unutar elite je kronika Ivana iz Czarnkowa, a on je od svog osobnog pada napravio javni skandal.

U kazalu osobnih imena bilo bi vrijedno na neki tipografski način posebno označiti imena povjesničara u odnosu na imena povijesnih osoba. Autor uz neka imena daje dodatna pojašnjenja, ali ne u svakom slučaju, posebice u slučajevima manje poznatih osoba. Tako je teško samo na bazi kazala odrediti tko su bile stanovite osobe navedene samo imenom poput Mihovila ili Leonarda. Iz stranica navedenih uz njih, očito je da se radi o zemljoposjednicima koji su svoje zemlje prodali obitelji Tarnowski, ali bi kazalo bilo bolje kad bi se uz imena nalazila i dodatna objašnjenja.

Posljednji dio knjige je njemački sažetak, koji u rasporedu materije slijedi sadržaj knjige.

Dániel Bagi koristio je brojne knjige i članke poljskih povjesničara, koji su uglavnom nepoznati izvan poljske historiografije, zbog jezične barijere. Stoga bi bilo vrijedno da je dijelu o historiografiji posvećeno više prostora, i literatura razmotrena u više detalja. Ipak, knjiga Dániela Bagija je vrijedan i važan doprinos. Tema nije bila u centru interesa mađarske historiografije, u kojoj i dalje o njoj prevladavaju samo opća mjesta. Autor je većinu njih ponovno istražio na temelju primarnih izvora i uglavnom došao do različite konačne slike vladavine Ludovika I. u Poljskoj. Kralj je želio modernizirati kraljevstvo, a naslijeđivanje po ženskoj liniji bilo je važan, ali ne i jedini njegov cilj. Stoga će nakon Bagijevih analiza biti nužno revidirati i teze

o anžuvinskom naslijeđstvu i vlasti u Poljskoj, i u okvirima poljske, a ne samo mađarske i hrvatske i drugih historiografija, što je više nego zadovoljavajući rezultat ove knjige.

Éva B. Halász

Krešimir Kužić, *Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika XIV. do XVII. st. – opora, vinorodna, kršćanska*, Književni krug, Split 2013., 623 str.

Knjiga koju ovdje predstavljamo djelo je uglednog hrvatskog povjesničara Krešimira Kužića koji se, pored niza drugih tema nerijetko iz tzv. sitne povijesti, bavi i hodočašćima kao srednjovjekovnim i ranonovovjekovnim religioznim fenomenom zapadnog kršćanstva. Ovo napominjemo samo zato da ukažemo na činjenicu da je rad na ovoj knjizi imao dugogodišnje predradnje, "sondiranje" manjih tema unutar fenomena hodočašća, istraživanje izvora te strane i domaće relevantne literature. Odmah na početku valja reći da je K. Kužić morao uložiti veliki napor u analizu izvora, prije svega zbog činjenice da su svi ili gotovo svi pisani visokonjemačkim jezikom, a kako je autor razmatrao putopise iz raznih dijelova Svetog Rimskog Carstva, razumljivo je da se povremeno suočavao i s dijalektološkim jezičnim problemima. No, zahvaljujući izvrsnom poznavanju suvremenog njemačkog, vjerojatno koristeći rječnike za visokonjemački, a i na temelju osobnih procjena o značenju pojedinih riječi, autor je izuzetno kvalitetno i lijepo preveo pojedine dijelove promatranih hodočasničkih djela. O tome najbolje kazuju izvrsni prijevodi dijelova pojedinih hodočasničkih putopisa, a posebice ukusno i vješto prevedeni pojedini stihovi.

Poznato je da su se još Petar Matković u drugoj polovini 19. st, a potom i Jorjo Tadić početkom 20. stoljeća bavili razmatranjem srednjovjekovnih i renesansnih hodočasničkih dnevnika i putopisa, osobito obzirom na problematiku putovanja, trgovine, susreta civilizacija i drugih aspekata te time znatno doprinijeli našoj spoznaji o doživljaju hrvatskih zemalja, ljudi i gradova od strane zapadno-europskih hodočasnika. Zbog toga su njihovi radovi već stoljeće i pol nezaobilazni u istraživanju spomenute problematike, pa se i danas citiraju u gotovo svim radovima koji se bave hodočašćima, trgovinom i putovanjima u spomenutom razdoblju. Konačno, otprilike 150 godine poslije tiskanja Matkovićevih radova u kojima donosi prijepise niza hodočasničkih dnevnika i putopisa, tiskana je knjiga K. Kužića u kojoj je autor tematici hodočašća i informacijama koje one pružaju za proučavanje hrvatske povijesti, prije svega Istre i Dalmacije, pristupio koristeći nove metodološke obrasce i obrađujući teme koje naše ranije povjesničare nisu previše zanimale, a odnose se na danas izuzetno popularnu granu u historiografiji – proučavanje svakodnevnog života. Zato autor u poglavlju naslovljenom *Hodočasnici i hodočašća* (11-64) i napominje da bismo bez hodočasničkih dnevnika "ostali uskraćeni za crtice o većinom anonimnim Hrvatima s kojima su se oni susretali ne samo na Jadranu nego i u drugim dijelovima Sredozemlja" (10). Danas je općenito prihvaćena činjenica da se u europskim knjižnicama i samostanima krije barem nekoliko stotina hodočasničkih dnevnika i putopisa od kojih mnogi nisu još niti otkriveni, a kamoli tiskani i predstavljeni javnosti. No, K. Kužić je u knjizi izlistao vrlo velik broj njemačkih hodočasničkih dnevnika, točnije njih 91, i to za razdoblje od sredine 14. stoljeća (hodočasnik Johann od Bodmana, 1356.-1395.) do početka 17. stoljeća (hodočasnik Georg Christoph od Neitzschitza, prije 1600.-1637.). Zanimljivo je društvena pripadnost pisaca hodočasničkih dnevnika pa su tako 12 osoba bili crkvene osobe, 53 osobe građani, a 26 pripadnici zemaljskog plemstva. No, autor je obradio 76 putopisa jer mu neki nisu bili dostupni. Njemački su hodočasnici najčešće putovali u skupinama na čijem je čelu bio neki od pripadnika visokog njemačkog plemstva (vojvode, markgrofovi, izborni knezovi, knezovi, grofovi), bogati građanin (gradski načelnici, zlatari, trgovci rudom i zemljoposjednici) ili pripadnik klera (franjevci, kanonici). Naravno, autor ne zaboravlja niti one osobe koje su bile niže na društvenoj ljestvici, osobito one u službi njemačkih magnata, a radi se o konjušarima, kuharima, sobarima, tumačima te služinčadi.